

MARCIN GORĄCZKO
ALEKSANDRA GORĄCZKO

Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy w Bydgoszczy

POTENCJALNE ZNACZENIE TRADYCYJNEGO BUDOWNICTWA WIEJSKIEGO W ROZWOJU GMINY UNIEJÓW

Abstract: Potential Importance of Traditional Country Buildings in the Development Strategy of Uniejów Community. Uniejów Community, located in the western part of Łódzkie Voivodeship, for several years keeps holding the position of unquestionable leader in acquiring European Union funds for investments. Majority of these investments are related with harnessing and utilizing the geothermal resources present within Uniejów Municipality. The positive socio-economical changes are however not equally distributed within the entire Community. While Uniejów, being at the present moment the only thermal health resort in the Poland, undergoes dynamic development, the rural areas of the Community are affected by it in much lesser degree. They do possess however a yet untapped resource – specific architecture unique in its occurrence on the Polish lowlands. The specificity of that architecture, which is based on local limestone deposits used for its construction gives the Community and its surroundings architectural distinction, which is a phenomenon of a diminishing character within the country and which is thus giving it a significant touristic value. Based on a survey of limestone structures conducted by the authors in period of 2011–2014, as well as their efforts to recreate the technology used in the construction of such structures, authors present in the following article a proposition of a tourist trail with a theme based on the above mentioned rural architecture constructed using local limestone deposits, which would give an opportunity for expansion of the tourist offer within the Uniejów Community. Creation and proper administration of this tourist feature could contribute to generating new services related to the traditions of the region and simultaneously halt the progressing decline of regional specificity of construction and architecture of Uniejów Community.

Keywords: Country brand, EU Funds, natural stone building, Uniejów, vernacular architecture.

Wstęp

W 25 lat po zainicjowaniu w Polsce zmian ustrojowych i gospodarczych oraz 10 lat od momentu przystąpienia Polski do Unii Europejskiej można mówić o utrwaleniu się głównych kierunków zmian społeczno-gospodarczych na obszarach wiejskich. Za-

sadniczym osiągnięciem tego okresu, związanym w dużej mierze z dofinansowaniem ze środków unijnych w ramach Wspólnej Polityki Rolnej, była znaczna modernizacja gospodarstw rolnych przez ich wyposażenie w nowoczesne maszyny i urządzenia, co pozwoliło na intensyfikację produkcji i zwiększenie jej opłacalności [Wilkin 2014]. Jednocześnie jednak nasiliła się tendencja do zwiększania się przeciętnego arealu i koncentracja produkcji, często kosztem eliminacji z produkcji rynkowej i stopniowej likwidacji gospodarstw małych i w nowych realiach nierentownych.

Konsekwencją powyższych zjawisk są postępujące zmiany w strukturze zatrudnienia ludności wiejskiej. Coraz większa liczba osób mieszkających na wsi upatruje możliwości zarobkowych w działalności pozarolniczej. Poszukiwanie nowych źródeł utrzymania przejawia się często w inicjatywach związanych z rozwojem turystyki. Dotyczy to zarówno terenów tradycyjnie postrzeganych jako turystycznie atrakcyjne np. rejonów górskich czy nadmorskich, ale także w wielu przypadkach obszarów mniej rozpoznawalnych, na których umiejętnie promowane są lokalne zasoby przyrodnicze i kulturowe.

Celem pracy jest zainicjowanie dyskusji dotyczącej wykorzystania potencjału kulturowego w gminie Uniejów w postaci dobrze zachowanych i unikalnych w skali niżu polskiego zespołów zabudowy regionalnej wznoszonej z kamienia. O ile regionalizm w architekturze wiejskiej bazującej na surowcach skalnych jest nadal widoczny w obrębie całej Kotliny Kolskiej i jej bezpośrednim sąsiedztwie [Gorączko, Gorączko 2011, 2013, 2014, 2015], to jednak najsilniej zaznacza się w pobliżu miejsca ich eksploatacji, a więc w gminie Uniejów. Fakt ten, w połączeniu z wyjątkową skutecznością lokalnych liderów w realizacji prorozwojowych inwestycji finansowanych ze środków unijnych, daje szansę na budowę na analizowanym terenie nowej marki, integrującej ukierunkowaną na turystykę przedsiębiorczość. Jednocześnie działania te sprzyjać mogą zachowaniu rzadkiego dziedzictwa kulturowego, jakim jest tradycyjne budownictwo wiejskie.

1. Fenomen Uniejowa – geneza sukcesu gospodarczego miasta

1.1. Gmina Uniejów jako obszar peryferyjny

Do niedawna gminę miejsko-wiejską Uniejów, zajmującą obszar o powierzchni 129 km², położoną w północno-zachodniej przygranicznej części woj. łódzkiego, pod względem stopnia rozwoju społeczno-gospodarczego można było uznać za typowe tereny peryferyjne. Wynikało to ze znacznego oddalenia gminy od większych ośrodków miejskich, przeciętnych warunków glebowych, nadmiernego rozdrobnienia gospodarstw i ich słabego wyposażenia w nowoczesne maszyny i urządzenia rolnicze, niskiej kultury rolnej, wydajności pracy i towarowości produkcji, a także słabego rozwoju infrastruktury technicznej oraz niskiego poziomu i jakości życia mieszkańców.

Sieć osadniczą gminy reprezentują 34 miejscowości, z których największą jest jedyne na tym terenie miasto Uniejów, liczące ok. 3000 mieszkańców. Miasteczko na tle podobnych, występujących we wschodniej części Wielkopolski (takich jak np. pobliskie Dąbie), wyróżniała jedynie obecność w jego granicach administracyjnych gotyckiego zamku biskupów gnieźnieńskich. W latach 50. i 60. XX w. obiekt ten został poddany pełnej odbudowie, a następnie adaptacji do pełnienia funkcji usługowych. Mimo że stał się on dość popularnym miejscem organizowania konferencji naukowych, szkoleń oraz innych spotkań, jego funkcjonowanie nie przyczyniło się do przełamania stereotypu Uniejowa jako prowincjonalnego miasteczka otoczonego przez coraz bardziej zapóźnione gospodarczo zaplecze rolnicze.

1.2. Rozwój funkcji turystycznych w gminie Uniejów

Zasadnicza zmiana tej sytuacji dokonała się dzięki kompleksowemu wykorzystaniu miejscowych zasobów wód geotermalnych. Zostały one odkryte podczas poszukiwań ropy naftowej i gazu ziemnego pod koniec lat 70. XX w., w utworach dolnokredowych na północny-wschód od miasta [Sapińska-Śliwa 2012]. Wody te o temperaturze bliskiej 70°C, wysoko zmineralizowane, ze względu na skład chemiczny zaliczane są do wód chlorkowo-sodowych. Eksploatację złoża rozpoczęto w 2001 r., początkowo zaopatrując w ciepło komunalny system grzewczy. Jednak głównym celem strategii ich wykorzystania stały się usługi turystyczne. W 2008 r. uruchomiony został całoroczny kompleks termalno-basenowy pod nazwą „Termy Uniejów”. W latach 2011–2012 nastąpiła jego dalsza rozbudowa o nowe niecki basenowe, kryte i otwarte, zespół odnowy biologicznej, inne obiekty towarzyszące. W 2012 r. sukcesem zakończyły się kilkuletnie starania władz gminy o uzyskanie statusu uzdrowiska. Uzdrowisko w Uniejowie położone jest w południowej części gminy, stanowiąc blisko 25% jej całkowitej powierzchni (ryc. 1). Zasadniczą jego część stanowi fragment miasta o powierzchni 1,56 km², w obrębie którego zlokalizowane lub zaplanowane zostały zakłady i urządzenia lecznictwa uzdrowiskowego, a także inne obiekty służące obsłudze pacjentów i turystów. Przylega do niego strefa ochronna o powierzchni 6,81 km² przeznaczona dla budownictwa mieszkaniowego, usług dla mieszkańców oraz budowy zaplecza techniczno-gospodarczego niezbędnego dla funkcjonowania lecznictwa uzdrowiskowego oraz lokalizacji urządzeń sportowych, turystycznych itp. Swoim zasięgiem obejmuje ona pozostałą część miasta Uniejów oraz fragment sołectwa Zieleń. Trzecią strefę w obrębie uzdrowiska stanowi jego otulina obejmująca sołectwa Spycimierz, Spycimierz Kolonia i Człopy. Jej głównymi zadaniami są ochrona krajobrazu, ochrona właściwości leczniczych klimatu, ochrona przed hałasem, ochrona przed wprowadzeniem na obszar bezpośrednio przyległy do uzdrowiska funkcji kolizyjnych, zabezpieczenie terenów pod urządzenia sportowe i rekreacyjne. Powierzchnia tej strefy wynosi 23,7 km².

Ryc. 1. Zasięg ochrony uzdrowiskowej w gminie Uniejów
 Źródło: Opracowanie własne (ryc. 1–3).

Do innych inwestycji mających na celu poszerzenie oferty usługowej na terenie miasta należą przede wszystkim: skansen etnograficzny „Zagroda Młynarza” z zapleczem gastronomiczno-noclegowym, kompleks edukacyjno-turystyczno-rekreacyjny Kasztel Rycerski „Na Gorących Źródłach”, Dom Pracy Twórczej Akademii Sztuk Pięknych w Łodzi, kompleks sportowo-rekreacyjny i nowy plac targowy. Z dominującym na terenie Uniejowa kierunkiem rozwoju w ofercie usługowej korespondują nowo powstałe wyspecjalizowane obiekty inwestorów prywatnych – Hotel Uniejów Eco Active & Spa oraz Medical Spa Hotel Lawendowe Termy.

Zdecydowana większość z wymienionych przedsięwzięć została zrealizowana z decydującym współudziałem środków unijnych o łącznej wysokości ponad 250 mln zł, w ramach Zintegrowanego Projektu „Termy Uniejów – Regionalny Mar-

kowy Produkt Turystyki Uzdrawiskowej” [Urząd Miasta i Gminy...]. Ze względu na wyjątkową skuteczność w ich pozyskiwaniu i wydatkowaniu zarząd gminy był wielokrotnie wyróżniany w konkursach, nie tylko o zasięgu regionalnym, ale także ogólnopolskim.

2. 10 lat w Unii Europejskiej – wstępny bilans zmian społeczno-ekonomicznych w gminie Uniejów

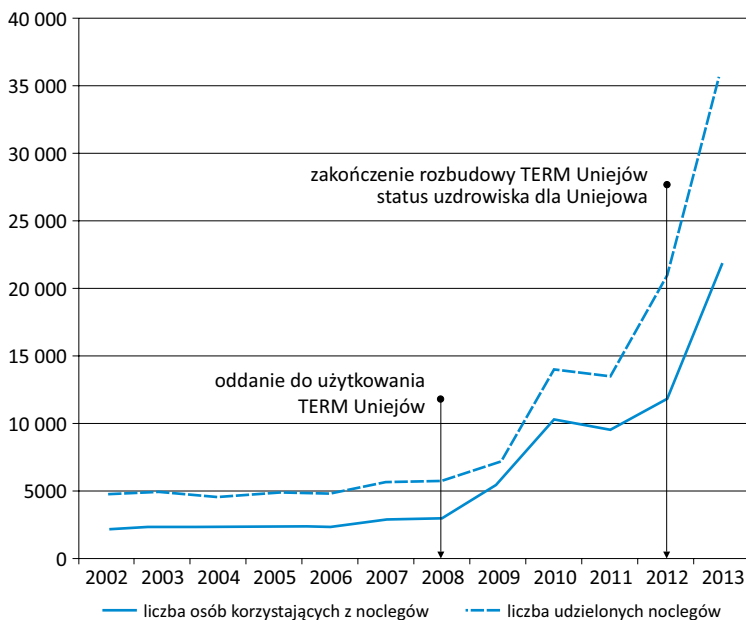
2.1. Zmiany społeczno-ekonomiczne na terenie miasta Uniejów

Za wystarczająco obiektywną miarę powodzenia realizowanego planu ożywienia gospodarczego Uniejowa można przyjąć zestawienie liczby odwiedzających miasto (ryc. 2) przyjmując, że celem przyjazdu najczęściej było skorzystanie z systematycznie poszerzanego wachlarza ofert usług turystycznych. W latach 2002–2007 liczba osób korzystających z noclegów w obiektach zbiorowych na terenie miasta Uniejów kształtowała się na poziomie od 2 do 3 tys. rocznie [Główny Urząd Statystyczny...]. W 2008 r. była czterokrotnie, zaś w 2013 r. aż dziesięciokrotnie większa w stosunku do 2002 r. W tym okresie liczba oferowanych miejsc noclegowych zwiększyła się z 46 (2009) do 720 (2013). Przytoczone oficjalne dane statystyczne nie w pełni mogą odzwierciedlać rzeczywistą dynamikę ruchu turystycznego w rejonie Uniejowa, gdzie dominują wyraźnie pobyty jednodniowe, bez noclegu. Szacuje się, że w ostatnich latach całkowita liczba przyjezdnych kształtuje się na poziomie 350–400 tys. osób rocznie, z wyraźną przewagą w sezonie letnim.

Zmiany zachodzące w ostatnich latach na terenie Uniejowa, biorąc pod uwagę ich tempo i małomiasteczkowy charakter jednostki osadniczej, której dotyczą, mają charakter rewolucyjny i bezprecedensowy w jego historii. Do pozytywnych zmian należy zaliczyć: skuteczne wypromowanie miasta jako ośrodka turystycznego i uzdrawiskowego o ponadregionalnym zasięgu oddziaływania [Gorczycewska, Smętkiewicz 2013], zainicjowanie rozwoju społeczno-ekonomicznego miasta i aktywizacja gospodarcza jego mieszkańców – wzrost przedsiębiorczości, utworzenie nowych miejsc pracy, wzrost dochodów osobistych mieszkańców miasta, wzrost wpływów do budżetu gminy, wzrost zysków z handlu i usług oraz rozwój infrastruktury (drogowej, wodociągowo-kanalizacyjnej, energetycznej i komunikacyjnej) w obrębie miasta i gminy.

Wraz ze wzrastającym w dynamicznym tempie napływem turystów w przyszłości należy się jednak spodziewać także jego niekorzystnych skutków. Niektóre ich przejawy są już obserwowane obecnie w okresie letnim i w dni świąteczne. Są to m.in.: nadmierna koncentracja ruchu turystycznego w rejonie kompleksu basenowego, przekroczenie pojemności turystycznej uzdrawiska i związane z tym uciążliwości (hałas, zanieczyszczenie środowiska, zmniejszenie poczucia bezpieczeństwa itp.) oraz niszczenie środowiska przyrodniczego. Są to zjawiska zdiagnozowane przez miejscowe władze samorządowe, uwzględnione w konstruowanych obecnie strategiach i planach

perspektywicznych. Natomiast zbyt mało uwagi poświęca się konfliktom, które mogą wynikać z pogłębiającej się polaryzacji społeczno-gospodarczej, z niezamierzonego podziału gminy na strefy o dwóch różnych prędkościach rozwoju.

Ryc. 2. Zestawienie liczby noclegów udzielonych w Uniejowie w latach 2002–2013

2.2. Zmiany społeczno-ekonomiczne na terenach wiejskich w gminie Uniejów

Dotychczasowe przedsięwzięcia inwestycyjne podejmowane na terenie gminy Uniejów w sposób wyraźny koncentrowały się na terenie samego miasta. Tymczasem na terenach wiejskich gminy trudno zaobserwować jakiegokolwiek oznaki skoku cywilizacyjnego, jaki stał się udziałem miasta Uniejów. Nadal są to obszary monofunkcyjne, wyraźnie ukierunkowane na działalność rolniczą. Rozdrobnienie gospodarstw i niski stopień ich zmechanizowania powodują, że mimo objęcia tych podmiotów Wspólną Polityką Rolną, w obecnej postaci większość z nich nie ma szans na osiągnięcie zdolności konkurencyjnych i rozwojowych. Wiele z nich, zwłaszcza tych najmniejszych, gospodarujących na gorszych glebach, nie jest nawet w stanie zapewnić ich właścicielom dochodu na poziomie minimum egzystencjalnego. Brak perspektyw na lepszą przyszłość skutkuje ucieczką ze wsi ludzi młodych, co przyczynia się do dalszego pogorszenia struktury demograficznej społeczności wiejskiej. Utrzymywanie takiego stanu może w niedługim czasie zaowocować wśród społeczności wiejskiej

narastaniem poczucia wykluczenia i braku identyfikowania się z aktualnie zachodzącymi, ogólnie pozytywnymi, przemianami społeczno-gospodarczymi w regionie uniejowskim. Z pewnością dodatkowym źródłem irytacji może być to, że opłaty za usługi świadczone w obiektach położonych w obrębie uzdrowiska zwykle wykraczają poza możliwości finansowe przeciętnego gospodarstwa domowego w gminie, będąc wyraźnie ukierunkowane na przyjezdnych.

Jak dotychczas aktywność mieszkańców wsi w gminie Uniejów w sektorze usług turystycznych rozwijała się bardzo słabo. Obecnie występują tu jedynie trzy niewielkie obiekty noclegowe: gospodarstwo agroturystyczne Eko-Agro we wsi Czekaj (noclegi, gastronomia, rekreacja) siedlisko Gniazdo w Felicjanowie (jeździectwo, obsługa imprez okolicznościowych) oraz Wytwórnia Ciszy w miejscowości Brzozówka (ośrodek Hatha Yoga). Spośród wielu popularnych wydarzeń kulturalnych zdecydowana większość organizowana jest tylko na terenie miasta. Wyjątki stanowią Ogólnopolski Bieg „Do Gorących Źródeł” (październik), Jarmark Wilamowski (maj), Spycimierski Dzień Tulipana (kwiecień – maj) i procesja w Święto Bożego Ciała w Spycimierzu połączona z układaniem dywanów kwiatowych. W zasadzie tylko dwie ostatnie z wymienionych imprez można uznać za wydarzenie o znaczeniu ponadlokalnym. Gmina Uniejów jest dobrze skomunikowana z ogólnopolską siecią dróg. Przez Uniejów z południa na zachód przebiega droga krajowa nr 72 łącząca aglomerację łódzką z Koninem. W odległości ok. 11 km na północ od miasta znajduje się zjazd z autostrady A-2, od którego biegnie droga wojewódzka nr 473. Na tych głównych trasach dojazdowych do miasta koncentruje się niemal w całości ponadlokalny ruch samochodowy. Mimo to, dla zdecydowanej większości turystów odwiedzających Uniejów, tereny wiejskie otaczające miasteczko mają tylko charakter tranzytowy. Dominujący obecnie na terenie Uniejowa model wypoczynku jednodniowego przedstawiany jest często w materiałach promocyjnych i środkach masowego przekazu jako efekt zamierzonej strategii biznesowej. Tymczasem trudno jest oprzeć się wrażeniu, że sytuacja ta wynika raczej z braku szerszej i bardziej zróżnicowanej oferty turystycznej, która skłaniałaby przyjezdnych do dłuższego pobytu na terenie gminy. Nawet na oficjalnej witrynie samorządowej [*Urząd Miasta i Gminy...*] uwadze turystów polecane są z reguły miejscowości występujące poza gminą Uniejów, często nawet w znacznej od niej odległości, np. Chełmno (20 km), Łęczycza (30 km), Kłodawa (32 km), Tum 33 km), a nawet Krośniewice (40 km).

2.3. Zrównoważony rozwój społeczno-ekonomiczny gminy Uniejów w nowej perspektywie finansowania

Wydaje się więc szczególnie istotne, aby w nowej perspektywie finansowania oprócz działań mających na celu utrzymanie silnej pozycji ekonomicznej miasta Uniejów, rozważyć działania, dzięki którym rozwój funkcjonalno-gospodarczy całej gminy przebiegał będzie w sposób bardziej zrównoważony niż dotychczas. Zdecydowanie warto podjąć próbę bardziej efektywnego zdyskontowania szacowanego na

setki tysięcy osób rocznie i systematycznie zwiększającego się z roku na rok, ruchu turystycznego w rejonie Uniejowa.

Do typowych narzędzi przyczyniających się do pozarolniczej aktywizacji mieszkańców wsi, które sprawdziły się już w wielu regionach kraju i poza jego granicami, należy zaliczyć: turystykę wiejską (w tym agroturystykę), tworzenie wiosek tematycznych, ekologiczną produkcję i sprzedaż zdrowej żywności, bezpośrednią sprzedaż produktów spożywczych, ludową sztukę kulinarną, usługi związane z regionalnym rzemiosłem, rękodzielnictwem i sztuką ludową, regionalne i lokalne wydarzenia kulturalne i sportowe, promocję walorów krajobrazowych terenów wiejskich itp. [np. Bański 2006; Mokras-Grabowska 2009; Palich 2009; Czapiewska 2011; Wieszczyńska 2015].

W ocenie autorów pracy działania służące inicjowaniu i rozwojowi funkcji usługowych na terenach wiejskich gminy Uniejów, ukierunkowanych na obsługę wzmożonego ruchu turystycznego, powinny prowadzić do opracowania kompleksowej, ale spójnej oferty dla przyjezdnych, o dużym stopniu rozpoznawalności i identyfikacji miejsca. Konieczna jest budowa marki turystycznej integrującej wszystkie przedsięwzięcia z tej dziedziny, tak aby obszary rolnicze otaczające wraz z miasteczkiem Uniejów znów przeobraziły się w dynamiczny układ funkcjonalny kształtujący się w skali lokalnej w sposób możliwie zrównoważony. Sam Uniejów w strategii promocyjnej jest przedstawiany jako Miasto Wody (wynikające z położenia nad Wartą oraz wykorzystania wód geotermalnych), Indian (ze względu na organizowany w Uniejowie Festiwalu Pieśni i Tańca Indian Ameryki Północnej POW WOW i aktywności tutejszego stowarzyszenia indianistów) i Rycerzy (średniowieczna przeszłość miasteczka i obecność gotyckiego zamku, a od 2012 r. jako „Uniejów: pierwsze uzdrowisko termalne w Polsce”). Trudno jednak, aby z którejkolwiek z tych wypracowanych marek mogli identyfikować się mieszkańcy typowo rolniczych terenów na obszarze gminy. Natomiast cechy silnej marki turystycznej, która mogłaby okazać się atrakcyjna dla obydwu społeczności posiada występująca w rejonie gminy Uniejów zabudowa wiejska wznoszona z lokalnego kamienia budowlanego.

3. Tradycyjna zabudowa wiejska z kamienia, jako unikalne dziedzictwo kultury materialnej w rejonie gminy Uniejów

Niewielka część obszaru gminy w obrębie wsi Roźniatowa, Stanisławów, Zabórów i Dąbrowa, położonych w odległości kilku kilometrów na północ od Uniejowa, charakteryzuje się płytkim zaleganiem kredowych utworów osadowych. Występują tam bezpośrednio pod warstwą gleby i zwietrzliny. Odkrywkowa eksploatacja tego materiału skalnego, nazywanego przez miejscowych kamieniem wapiennym lub białym kamieniem, zainicjowana została w połowie XIX w. przez właścicieli okolicznych

dóbr. Po ich częściowej parcelacji, była ona z kolei prowadzona przez okolicznych gospodarzy. Szybkemu upowszechnieniu technologii budowy z miejscowego kamienia sprzyjał niski (w porównaniu z cegłą) koszt zakupu tego materiału, łatwość jego obróbki za pomocą prostych narzędzi kamieniarskich, a także trwałość i dobra izolacyjność wzniesionych z niego budynków. Budownictwo murowane z kamienia wapiennego w szybkim tempie wyparło konstrukcje z drewna i innych materiałów budowlanych. Dotyczyło to nie tylko terenów wiejskich, ale także miast, takich jak właśnie Uniejów, ale też pobliskie Dąbie. Kamień wapienny znajdował się w powszechnym użyciu aż do połowy lat 60. XX w. na obszarze całej Kotliny Kolskiej i na przyległych do niej terenach. Stanowił podstawowy materiał konstrukcyjny w budownictwie. Wykonywano z niego mury zarówno chałup (fot. 1), jak i budynków inwentarskich, stodoł (fot. 2), młynów, gorzelni a nawet kościołów (fot. 3). W miejscach wymagających większej wytrzymałości (nadproża, naroża budynków, nawiewniki itd.) często stosowano cegłę. Zabieg ten służył także celom dekoracyjnym, ponieważ uzyskiwano dzięki temu ciekawy efekt kontrastu w obrębie elewacji, zestawiając jasnożółty kamień z czerwoną ceramiką [Gorączko, Gorączko 2013]. Z cegieł wykonywano także elementy ozdobne murów, takie jak symbole religijne, wzory geometryczne itp. Kamień wapienny zestawiano także z łupanym kamieniem polnym, z którego zwykle wykonywano podmurówki budynków.

Fot. 1. Przykłady tradycyjnych budynków z kamienia wapiennego – budynki mieszkalne
Źródło: [Gorączko, Gorączko] (fot. 1–4).

Fot. 2. Przykłady tradycyjnych budynków z kamienia wapiennego
– budynki inwentarskie i stodoły

Fot. 3. Kościoły wzniesione z kamienia wapiennego

Fot. 4. Przykłady współczesnego zastosowania kamienia wapiennego w budownictwie

W omawianym regionie spotykane są w zasadzie wszystkie podstawowe typy murów. Bardzo popularny, mimo że wymagający największych nakładów pracy, był

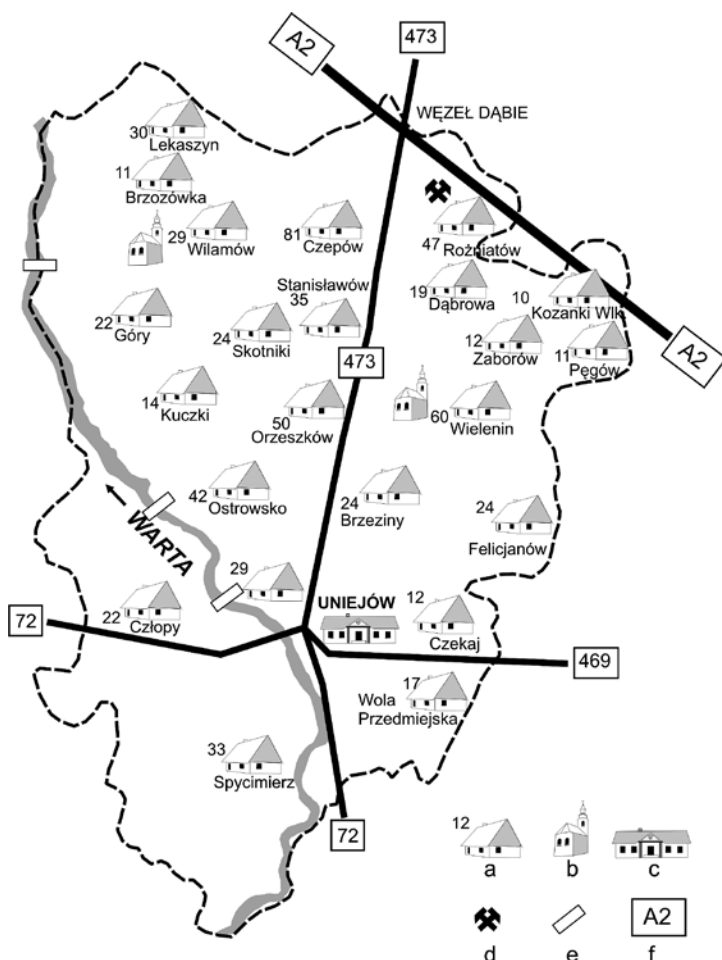
mur rzędowy, przy konstruowaniu którego murarze przez dokładną i staranną obróbkę z nieregularnych okruchów skalnych uzyskiwali elementy prostopadłościennne. Równie często wykonywano mury warstwowe, w których zachowują ciągłość poziomą warstwy, murując ją z elementów o różnej wysokości. Wobec wysokiej ceny cementu kamienie wiązane były na zaprawę z gliny. Początkowo dachy budynków, bez względu na ich przeznaczenie, kryto strzechą słomianą, zdecydowanie rzadziej dachówką betonową. Po II wojnie światowej pokrycia łatwopalne podlegały wymianie na płyty betonowo-azbestowe. Materiał ten stosowano także na nowych budowach. Jak wynika z przeprowadzonej w latach 2011–2014 inwentaryzacji budynków wzniesionych z kamienia pochodzącego z kamieniołomów w rejonie Roźniatowa i pobliskich wsi oraz miasta Poddębice, położonego w odległości 19 km na południowy wschód od Uniejowa, na styku trzech województw: łódzkiego, wielkopolskiego i kujawsko-pomorskiego, na obszarze o powierzchni 1100 km², do dziś zachowało się ponad 2500 budynków tego typu [Gorączko, Gorączko 2014]. Tak duża reprezentacja obiektów powoduje, że w wielu miejscowościach (nawet znacznie oddalonych od miejsca wydobywania surowca) stanowią one charakterystyczny i dominujący element kulturowy krajobrazu wiejskiego. Dotyczy to zwłaszcza gminy Uniejów, gdzie zainwentaryzowano aż 25% budynków zrealizowanych w tej nietypowej technologii [Gorączko, Gorączko 2013]. Stanowi to unikalną cechę regionu uniejowskiego, ponieważ tak wyraźnie zarysowany regionalizm w architekturze budownictwa wiejskiego jest obecnie w nizinnej części kraju bardzo rzadko spotykany.

4. Zabudowa wiejska z kamienia, jako nowa marka turystyczna gminy Uniejów

4.1. Architektura regionalna, jako wyznacznik atrakcyjności turystycznej terenów wiejskich

Dobry stan zachowania architektury ludowej, obok specyficznego krajobrazu leśno-rolniczego, jest głównym czynnikiem decydującym o atrakcyjności turystycznej terenów wiejskich. Dzięki skutecznemu popularyzowaniu architektury drewnianej w południowej części kraju („Szlak Architektury Drewnianej”), tradycyjnego budownictwa podhalańskiego, budownictwa szkieletowego w pasie nadmorskim („Kraina w Kratę”) czy budownictwa osadników ołęderskich na Żuławach i w Dolinie Dolnej Wisły, stały się one bardzo charakterystycznym i powszechnie rozpoznawalnym symbolem tych regionów. Stało się tak, mimo że w wielu tych przypadkach tradycyjna zabudowa ludowa zachowała się jedynie postaci szczątkowej, często ograniczając się do izolowanych obiektów, w grupach natomiast spotykana jest z reguły w obrębie skansenów etnograficznych. Na tym tle stan zachowania w pierwotnym kształcie regionalnego budownictwa w rejonie Uniejowa, przedstawia się zdecydowanie korzystniej (ryc. 3). Oczywiście także i tutaj z roku na rok zauważalnie spada liczebność tych

obiektów, ale dotychczas był to proces relatywnie powolny. Przede wszystkim wynika to z tego, że kamień jest materiałem zdecydowanie bardziej trwałym niż drewno, przez co żywotność wykonanych z niego budynków jest dłuższa. Ponadto, z kamienia wapiennego budowano w gminie Uniejów jeszcze w latach 60. XX w. a więc relatywnie niedawno, co z pewnością ma wpływ na ich ogólnie dobry stan techniczny i użytkowy. Paradoksalnie również niskie dochody w wielu gospodarstwach nie pozwoliły ich właścicielom na przeprowadzenie modernizacji budynków, z czym najczęściej wiąże się ocieplenie i otynkowanie ich ścian. Tym bardziej więc w analizowanym regionie warto rozważyć możliwość popularyzacji architektury wiejskiej przez tworzenie tematycznych szlaków kulturowych [Mikos v. Rohrscheidt 2008].

Ryc. 3. Rozmieszczenie budynków z kamienia na terenie gminy Uniejów:
a – łączna liczba budynków w miejscowości, b – kościoły zbudowane z kamienia, c – skansen etnograficzny, d – położenie kopalni, e – przeprawa promowa, f – oznaczenie głównych dróg

Jakkolwiek bardziej szczegółowa prezentacja koncepcji szlaku opisywanych zagród „z białego kamienia” wykracza poza ramy niniejszej pracy, warto jednak wspomnieć, że ze względu na dobre skomunikowanie poszczególnych wsi w gminie oraz niewielkie odległości między nimi, mogą to być odpowiednio wytyczone i oznakowane trasy zarówno drogowe, rowerowe, a nawet piesze. Atrakcyjność szlaku architektury z kamienia można zwiększyć włączając w jego system udostępnione do zwiedzania, a nawet eksploracji dawne kamieniołomy, obecnie stanowiące nieużytki. Z pewnością warte wyeksponowania i popularyzacji są skamieniałości fauny morskiej wieku kredy, które dość powszechnie występują w skałach rejonu Roźniatowa. Należy zwrócić uwagę, że stanowiska paleontologiczne często stanowiły załączek cieszących się obecnie dużym zainteresowaniem turystów przedsięwzięć komercyjnych (np. JuraPark Krasiejów w woj. opolskim a w mniejszej skali Muzeum Skamieniałości i Mineralów w Dubiecku w woj. podkarpackim).

4.2. Znaczenie architektury regionalnej w budowie strategii rozwoju gospodarczego gminy Uniejów

Przybliżenie przyjezdnym miejscowego dziedzictwa kultury materialnej w postaci regionalnej architektury wiejskiej musi być poprzedzone szczegółową i profesjonalną inwentaryzacją oraz waloryzacją zachowanych obiektów budowlanych. Z pewnością dobrze byłoby, gdyby niektóre z nich, uznane za najbardziej reprezentatywne, objąć przynajmniej częściową ochroną prawną, jako trwałe sposoby dokumentowania ważnego etapu rozwoju gospodarczego, kulturowego i technicznego regionu. Decydujące jednak znaczenie będzie miało wypracowanie mechanizmu dobrowolnego utrzymania przez właścicieli budynków w oryginalnym, ale jednocześnie dobrym pod względem technicznym i użytkowym stanie.

Obecnie można mówić o przynajmniej trzech perspektywicznych kierunkach wykorzystania lokalnego kamienia wapiennego w budownictwie. Pierwszy z nich byłby logiczną konsekwencją realizacji programu zachowania architektonicznego dziedzictwa gminy Uniejów i obszarów znajdujących się w jej sąsiedztwie. Materiał kamienny byłby używany w pracach remontowych i modernizacyjnych, prowadzonych w obrębie istniejących budynków wzniesionych z kamienia. Obecnie, ze względu na niewielkie rozpowszechnienie tych prac, wykorzystywany jest do tego celu odpowiednio już uformowany materiał rozbiórkowy, łatwo dostępny na lokalnym rynku wtórnym.

Drugi kierunek, realizowany dzięki odpowiedniej administracyjnej stymulacji, a także działania popularyzacyjne i edukacyjne, związany byłby z poszanowaniem przez nowych inwestorów, zastanego w regionie uniejowskim dziedzictwa sztuki budowlanej, np. przez wprowadzanie wątków kamiennych do architektury wznoszonych obiektów. W szczególności mogłoby to dotyczyć budownictwa letniskowego i rekreacyjnego, które na obszarach wiejskich na zachód od aglomeracji łódzkiej od kilkunastu już lat przeżywa dynamiczny rozwój [Krysiak 2014].

Kierunek trzeci związany jest z obserwowanym od połowy lat 90. XX w. odrażaniem znaczenia naturalnego kamienia w krajowym budownictwie [Krzywobłocka-Laurów 2006]. Współcześnie mamy do czynienia ze znaczną swobodą, a przez to ogromną różnorodnością w doborze materiałów budowlanych, zarówno na etapie wznoszenia, jak i wykończenia budynków. Oczywiście pod względem ilościowym dominują materiały uzyskiwane w wyniku masowej produkcji przemysłowej (np. beton komórkowy czy ceramika poryzowana). Coraz częściej jednak architekci oraz inwestorzy poszukując rozwiązań oryginalnych, mających podkreślić indywidualny charakter wznoszonego obiektu, zwracają uwagę na walory użytkowe i dekoracyjne materiałów naturalnych, takich jak kamień budowlany. Tym samym wprost lub pośrednio odwołują się do tradycji budownictwa ludowego. Kamień z rejonu wsi Roźniatów przez dziesięciolecia eksploatacji tamtejszych wyrobisk posłużył do budowy kilku tysięcy obiektów o różnej kubaturze i przeznaczeniu. W szczytowym okresie rozwoju murowanego budownictwa wiejskiego, w regionie uniejowskim przy wydobyciu kamienia i jego specyficznej obróbce zatrudnienie znajdowały setki osób, zaś zawód murarza-kamieniarza stanowił najważniejszą formę pozarolniczej aktywności mieszkańców tego terenu. Powrót do tamtego stanu jest raczej mało prawdopodobny, niemniej jednak cechy użytkowe i dekoracyjne kamienia roźniatowskiego, oraz zweryfikowana trwałość, zdecydowanie kwalifikują go do grupy pełnowartościowych materiałów budowlanych, tym bardziej, że mimo intensywnej w przeszłości eksploatacji jego zasoby bilansowe nadal są znaczne, wynosząc 7,7 mln m³ [Przeniosło 2004]. Jak dotąd, staraniem władz miasta i gminy lokalny kamień, pozyskiwany z jedynej obecnie funkcjonującej odkrywki na granicy wsi Stanisławów i Roźniatów wykorzystano przy budowie kilku budynków publicznych. Najnowszym z nich jest remiza OSP we wsi Ostrowsko (fot. 4). Natomiast szczególnie niski jest poziom absorpcji tradycyjnych technik na budowach inwestorów prywatnych. Poza pojedynczymi przypadkami, kamień stosowany jest tutaj z reguły tylko przy wznoszeniu obiektów małej architektury, czyli zdecydowanie poniżej oczekiwań i potencjału. Częściowo należy to tłumaczyć brakiem wystarczająco konsekwentnej i skutecznej jego promocji w regionie i poza jego granicami.

Podsumowanie i wnioski

Gmina miejsko-wiejska Uniejów jest niemal modelowym przykładem na to, że jednostka terytorialna, w której kreatywność i zaangażowanie lokalnych liderów, odpowiednio wspieranych finansowo ze środków europejskich, może zostać wprowadzona w krótkim czasie na drogę dynamicznego rozwoju gospodarczego. W ciągu zaledwie kilku lat Uniejów z małego miasteczka, położonego na peryferyjnym pod względem ekonomicznym obszarze, stał się ośrodkiem wyspecjalizowanych usług turystycznych, których osią jest zdrowotne i rekreacyjne wykorzystanie miejscowych zasobów wód termalnych. W nowej perspektywie finansowania zarządzający gminą

z pewnością będą się starali utrzymać wypracowaną dynamikę rozwoju społeczno-gospodarczego na jej terenie. Ważne jednak, aby zainicjowany skok cywilizacyjny odbywał się w sposób równomierny, obejmując swoim zasięgiem nie tylko miasto Uniejów jak dotychczas, ale także otaczające je tereny wiejskie, przeciwdziałając w ten sposób zarysowującemu się niekorzystnemu zjawisku polaryzacji ekonomicznej, społecznej i kulturowej. Potencjałem do zagospodarowania jest zwiększający się systematycznie napływ turystów do Uniejowa, już teraz rocznie kilkadziesiąt razy przewyższający całkowitą liczbę mieszkańców gminy. Wydaje się, że pożądane przejście z modelu jednodniowego wypoczynku w Uniejowie na dłuższy, jest możliwe do osiągnięcia. Oznacza to jednak konieczność rozszerzenia i pogłębienia oferty usługowej. Działania te powinien poprzedzić przegląd niewykorzystanych dotąd walorów regionu uniejowskiego gminy, zwłaszcza jej terenów wiejskich. Wskazana jest budowa nowej marki turystycznej, która obok obecnie i docelowo kluczowej (tzn. wód termalnych), przyczyni się do integracji i aktywizacji społeczności całej gminy. W ocenie autorów pracy, szczególnie potencjał tkwi w dobrze zachowanej tradycyjnej zabudowie wiejskiej, wznoszonej z miejscowego kamienia wapiennego. Stanowi to ewenement w skali Polski nizinnej, zarówno ze względu na powszechne zastosowanie tego nietypowego materiału budowlanego, jak również wyjątkowe nagromadzenie skupisk zabudowy wykazującej cechy regionalne i bardzo dobry stopień zachowania pierwotnych układów rozplanowania wsi. Zakłada się, że odmienność i specyfika architektury wiejskiej w gminie Uniejów, a przez to wyjątkowy charakter tutejszego krajobrazu, będą postrzegane jako atrakcyjne turystycznie. Jest szansa, że cechy te odpowiednio wyeksponowane i spopularyzowane, mogą odgrywać rolę katalizatora pozarolniczej aktywności ludności wiejskiej ukierunkowanej na obsługę ruchu turystycznego. Jednocześnie uczynienie z tradycyjnej zabudowy wiejskiej w regionie uniejowskim nowej marki turystycznej, z pewnością sprzyjać będzie utrzymaniu tożsamości i poczucia przynależności regionalnej wśród mieszkańców całej gminy.

Literatura

- Bański J., 2006, *Geografia polskiej wsi*. PWE, Warszawa.
- Czapiewska G., 2011, *Wpływ środków Unii Europejskiej na pobudzenie inicjatyw społeczności wiejskich obszarów peryferyjnych województwa zachodniopomorskiego*, [w:] *Wiejskie obszary peryferyjne – uwarunkowania i czynniki aktywizacji*, M. Wesołowska (red). Studia Obszarów Wiejskich, XXVI, KOW PTG, IGiPZ PAN, Warszawa, s. 233–248.
- Gorączko M., Gorączko A., 2011, *Budownictwo regionalne w widłach Warty i Neru*. Acta Scientiarum Polonorum, Architectura, 10(2), s. 15–24.
- Gorączko M., Gorączko A., 2013, *Cechy regionalne w budownictwie na terenie gminy Uniejów*. Biul. Uniejowski, 2, s. 53–65.

- Gorączko A., Gorączko M., 2014, *Wpływ wykorzystania miejscowego kamienia budowlanego na kształtowanie wyrazu architektonicznego zabudowy wiejskiej. Integracja techniki i sztuki w architekturze i urbanistyce*. UTP, Bydgoszcz, s. 95–102.
- Gorączko, M., Gorączko, A. 2015, *Vernacular Architecture and Traditional Rural Landscape in New Socio-economic Realities – a Case Study from Central Poland*, D. Szymańska, J. Biegańska (red). Bulletin of Geography, Socio-economic Series, nr 30, s. 43–57.
- Gorczycewska E., Smętkiewicz K., 2013, *Budowa i promocja marki miejsca na przykładzie uzdrowiska termalnego Uniejów*, [w:] *Nowoczesne instrumenty polityki rozwoju lokalnego – zastosowanie i efekty w małych miastach*. Studia Ekonomiczne UE w Katowicach, 144, s. 395–408.
- Główny Urząd Statystyczny: www.stat.gov.pl/bd/.
- Krysiak S., 2014, *Rola odlogów i terenów rekreacyjnych we współczesnych przemianach krajobrazów wiejskich regionu łódzkiego*, [w:] *Regionalny wymiar przemian polskiej wsi – aspekty społeczne i środowiskowe*, M. Wójcik (red). Studia Obszarów Wiejskich, XXVI, KOW PTG, IGiPZ PAN, Warszawa, s. 75–87.
- Krzywobłocka-Laurów R., 2006, *Zastosowanie kamienia budowlanego w Polsce i jego normalizacja*. Prace Instytutu Techniki Budowlanej, 4 (140), s. 49–61.
- Mikos v. Rohrscheidt A., 2008, *Kulturowe szlaki turystyczne – próba klasyfikacji oraz postulaty w zakresie ich tworzenia i funkcjonowania*. Turystyka Kulturowa, 2, s. 17–31.
- Mokras-Grabowska J., 2009, *Możliwości rozwoju turystyki kulturowej obszarów wiejskich w Polsce*. Turystyka Kulturowa, 1, s. 14–31.
- Palich P. (red), 2009, *Marka wiejskiego produktu turystycznego*. WAM w Gdyni, Gdynia.
- Przeniosło S., (red.), 2004, *Bilans zasobów kopalni i wód podziemnych w Polsce wg stanu na 31 XII 2003 r.* MŚ, PiG, Warszawa.
- Sapińska-Śliwa A., 2012, *Udostępnianie wód termalnych w Uniejowie – rys historyczny*. Biuletyn Uniejowski, 1, s. 63–77.
- Urząd Miasta i Gminy Uniejów: www.uniejow.pl.
- Wieszaczewska A., 2015, *Szlak tradycyjnego rzemiosła Podkarpacia jako szansa na rozwój turystyki kulturowej w regionie*. Turystyka kulturowa, 2, s. 36–47.
- Wilkin J., 2014, *Bilans 10 lat członkostwa Polski w Unii Europejskiej dla rolnictwa i obszarów wiejskich*, [w:] *Polska wieś 2014. Raport o stanie wsi*, I. Nurzyńska, W. Poczta (red.). WN Scholar, Warszawa.